

# Tomasz Błaszczyk

---

## "Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim 1815-1820", Waldemar Gliński, Warszawa 2002 : [recenzja]

---

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 11/1, 263-265

---

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Waldemar Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim 1815-1820*. Warszawa 2002, ss. 212.

Upadek Napoleona spowodował chęć uporządkowania spraw europejskich w oparciu o zasadę legitymizmu i restauracji. Przedstawiciele 16 państw zgromadzeni na Kongresie Wiedeńskim (1815) dążyli zatem odpowiednio do przekazania władzy prawnym rządóm oraz przywrócenia do życia państw i instytucji, które zostały zburzone przez rewolucję francuską i cesarza Francuzów.

Kongres, kierując się zasadą restauracji, nie zastosował jej do narodu polskiego, któremu nie przywrócił upragnionej państwowości. Wprawdzie utworzenie z ziem Księstwa Warszawskiego nowego tworu politycznego jakim było Królestwo Polskie przywróciło imię Polski na mapie Europy, ale połączenie go unią personalną z Rosją nie dawało nadziei na odrodzenie narodowe i religijne. Na skutek nowego podziału politycznego rozbito całkowicie staropolską organizację kościelną, narzucono Kościołowi szereg ograniczeń, izolujących go od Stolicy Apostolskiej, a sam katolicyzm, tak mocno zakorzeniony w polskim narodzie, uważano jako wyznanie obce. Utworzono także nową, tak mocno uległą caratowi, administrację państwową, która miała regulować stosunki władz cywilnych z Kościołem katolickim i innymi wyznaniami chrześcijańskimi oraz religiami, w tym możeszową i islamem. Jedną z takich struktur administracji państwowej Królestwa Polskiego była Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Publikacja ks. Waldemara Glińskiego, pracownika naukowego UKSW w Warszawie, ukazuje całą działalność KRWRiOP, przedstawiając jej strukturę organizacyjną, status prawny i ekonomiczny. Autor w pierwszym rozdziale swojej książki wykazał kontynuację instytucjonalną ministerium zajmującego się całokształtem spraw oświatowych i wyznaniowych, które wyłoniło się z analogicznych instytucji państwowych jeszcze z okresu Księstwa Warszawskiego. Świadczyć o tym miał przede wszystkim skład personalny KRWRiOP, którego gremium stanowiło 11 członków Dyrekcji Edukacji Narodowej na czele ze Stanisławem Kostką Potockim. Istotnym zmianom uległa jedynie struktura organizacyjna, która ostatecznie funkcjonowała w ramach wydziałów: edukacyjnego, wyznaniowego, administracji funduszy oraz cenzury. Autor przedstawiając członków KRWRiOP wykazał ich światopoglądową i ideologiczną formację, która miała służyć łądowi społeczno-religijnemu, a przede wszystkim wzajemnym relacjom z przedstawicielami hierarchii Kościelnej w procesie kształtowania organizacji wewnętrznej Kościoła katolickiego (ss. 49-97).

Biskupi polscy wręczając carowi Aleksandrowi I memoriał streszczający politykę państwa wobec Kościoła katolickiego, wyrażali nadzieję przywrócenia im jurysdykcji wewnątrzkościelnej zwłaszcza w dziedzinie sakramentu małżeństwa, jak również prawa Kościoła do prowadzenia szkolnictwa kościelnego, a także prawa do swobodnego naboru młodzieży do seminariów duchownych i do zakonów. Jednym z głównych postulatów biskupów był zwrot zabranych funduszy kościelnych oraz umożliwienie swobodnego kontaktowania się ze Stolicą Apostolską. Memoriał przyspieszył prace Rady Stanu, która sformułowała wytyczne w dziedzinie polityki kościelnej. Tym samym proponowano

wprowadzenie nowej organizacji kościelnej uwzględniającej zmiany terytorialne wynika z utworzenia Królestwa Polskiego, jak również dokonanie podziału diecezji miało być dostosowane do nowej struktury administracji państwowej. Zmiany te wymagały odrębnych uzgodnień z Watykanem. Autor z kunsztem wytrawnego badacza przedstawił cały proces prac legislacyjnych związanych ze zmianami w organizacji kościelnej, jak również zabiegów dyplomatycznych w tak delikatnej materii. Zważywszy, że postulaty dyplomacji rosyjskiej, które zawierały daleko idące roszczenia natury politycznej związane z utworzeniem metropolii warszawskiej, pozyskaniem wpływu na nominacje biskupów, roztoczeniem dozoru nad duchowieństwem, jak również zawłaszczenie dóbr pochodzących z kasacji większości opactw i klasztorów, nie ulega wątpliwości, że miały one poparcie także prominentnych osobistości Kościoła katolickiego, którzy ulegli opiniotwórcemu w tych czasach środowisku luminarzy epoki Oświecenia.

W rozdziale trzecim (ss. 99-146) prezentowanej książki ks. Gliński zajął się polityką KRWRiOP wobec szkolnictwa kościelnego, przedstawiając organizację seminariów duchownych oraz ich funkcjonowanie w zakresie kształcenia alumnów. Wykazując działania KRWRiOP autor przedstawił zamierzenia organu państwowego, który kierując się oświeceniowymi zasadami w oparciu o nowe kierunki pedagogiczne, dążył do całkowitego podporządkowania sobie instytucji kościelnych o charakterze wychowawczo-dydaktycznym, które traktował jako agendy rządowe. W stosownych instrukcjach i rozporządzeniach KRWRiOP precyzowała procedurę egzaminacyjną związaną z przyjęciem do alumnatów, żądała od biskupów raportów o stanie seminariów, wykazu planu studiów i wykładanych dyscyplin naukowych oraz imiennego spisu kadry profesorskiej, jak również alumnów. Narzucone ograniczenia dawały biskupom jedynie jurysdykcję w zakresie karności i ascetyki. Przeprowadzona reforma szkolnictwa seminaryjnego określała zatem porządek dnia, ingerowała także w zajęcia seminaryjne, a przede wszystkim wytyczała ratio studiorum dla poszczególnych dyscyplin naukowych przeznaczając dla nich odpowiednie godziny wykładowe. Precyzowano także nabór do seminariów, przedstawiając ograniczenia w przyjmowaniu kleryków. Autor przedstawił także daleko idącą ingerencję KRWRiOP w dziedzinie posługi sakramentalnej i kaznodziejskiej. Odnosiło się to przede wszystkim do sakramentu małżeństwa oraz sakramentu pokuty i pojednania. Wyrazistym tego przykładem staje się instrukcja wydana spowiednikom, by nie napiętnowali penitentów za przynależność do masonerii.

Autor prezentowanej książki, wykorzystując bogaty materiał źródłowy, ukazał w ostatnim rozdziale (ss. 147-193) politykę KRWRiOP wobec wyznań protestanckich (ss. 147-167), jak również stosunek Komisji Rządowej do judaizmu (ss. 167-187) oraz islamu (ss. 187-193). Bez uprzedzeń przedstawił zatem problemy współżycia ludności polskiej z Żydami, jak również asymilacyjne uwarunkowania wyznawców islamu, którzy ulegli całkowitej polonizacji.

Prezentowana książka ujawnia cały aparat administracji politycznej dążącej do podporządkowania sobie instytucji kształtujących postawy i sumienia obywateli. Odsłania gorzką prawdę służalczości prominentów politycznych wobec caratu. Ponadto ukazuje polskich luminarzy europejskiego Oświecenia, którzy w imię nowoczesnych zasad funk-

cjonowania państw i społeczeństw, dążyli do zniszczenia tego, co katolickie. Nie ulega wątpliwości, że książka wypełnia tematyczną lukę stosunków państwo-Kościół w pierwszej połowie XIX wieku w Polsce i znajduje szerokie uznanie wśród historyków, a także wśród znawców i miłośników przeszłości.

Ks. Tomasz Błaszczuk

Jan W a l k u s z, *Piórem i słowem. Aktywność literacka polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1846-1939*. Pelplin 2003, ss. 584.

W polskiej historiografii kościelnej znajduje się ciągle w powijkach biografistyka księży, którzy w swoim życiu wykazali dużo inicjatywy w różnych sferach życia publicznego, a po śmierci nie otrzymali nawet nekrologu. Dobrze, że w tej dziedzinie w ostatnich latach pojawiły się pewne pozycje książkowe, które stały się niejako wzorem i podnieętą do podejmowania dalszych badań. Szczególnie w Katedrze Historii Kościoła XIX i XX w. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Zygmunta Zielińskiego podjęto program badawczy polegający na integralno-genetycznym podejściu do tematyki polskiego duchowieństwa katolickiego. Z inspiracji swojego Promotora ks. Jan Walkusz, kapłan diecezji pelplińskiej i pracownik naukowy KUL, w swoich pracach dyplomowych zajął się duchowieństwem diecezji chełmińskiej w latach 1918-1939 (Pelplin 1992) oraz ukazał aktywność literacką polskiego kleru katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1846-1939 (Pelplin 2003). Obie pozycje zostały pozytywnie ocenione przez wybitnych specjalistów, a ich Autor otrzymał stopnie naukowe doktora i doktora habilitowanego.

Przedmiotem prezentowanej książki, która otrzymała w tytule piękne określenie *Piórem i słowem* jest twórczość literacka księży katolickich na określonym terytorium polskim (zabór pruski) i w określonym czasie – niewoli narodowej oraz okresu międzywojennego. Przez twórczość literacką ks. Walkusz rozumie każdy rodzaj piśmiennictwa, który został zdominowany przez funkcje estetyczne i ideowe, często z dala od treści czysto naukowych, informacyjnych, publicystycznych. Osobiście księży chwytających za pióro i nie bojących się słowa drukowanego nazywam „viri littarati”<sup>1</sup>. Do ich grona zaliczam również autorów drukowanych kazań, bo co innego jest wygłosić kazanie na ambonie, a co innego ogłosić go drukiem według zasady „scripta manent”. Każdy bowiem autor swoją publikacją dociera w jakiś sposób do czytelnika i stara się go ubogacić.

Należy podziwiać pracowitość ks. Jana Walkusza w jego dotarciu do publikacji 39 interesujących go duchownych, kiedy musiał przeprowadzić szeroką kwerendę w bibliotekach, muzeach i archiwach krajowych oraz dotrzeć do bibliotek Kanady i Stanów Zjed-

---

<sup>1</sup> Zob. J. M a n d z i u k, *Słownik księży pisarzy archidiecezji wrocławskiej 1945-1992*. Warszawa 1997, s. 13.